

Broedende Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* in het binnenland van Friesland

Aankomst op Margjepolle. Foto: Jan de Jong.

Jan de Jong

Inleiding

Al enkele jaren is de Zwartkopmeeuw broedvogel in de provincie Friesland. In de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (2002) worden voor de Zwartkopmeeuw in het binnenland van Friesland géén broedgevallen gemeld, wel is er al sprake van incidenteel broeden langs de Friese IJsselmeerkust in diverse kokmeeuwkolonies. Ook losse waarnemingen van Zwartkopmeeuwen in Friesland zijn de laatste jaren schaars.

Op het Tjeukemeer is enkele jaren terug een vaste broedplaats voor Kokmeeuwen ontstaan. Het Tjeukemeer is het grootste binnenmeer in Friesland en heeft een oppervlakte van 2147 ha. Het meer is voorzien van drie kleine eilandjes: Tsjukepolle, Margjepolle en Oud Kerkhof. Tsjukepolle en Margjepolle zijn speciaal aangelegd voor de recreatie. Deze eilandjes zijn in erfpacht bij het recreatieschap voor het Friese Waterland De Marrekrite. Bij het Oud Kerkhof gaat het om een stenen strekdam met begroeiing in het Tjeukemeer, voor de Pier Christiaansloot bij Echtenerbrug.

Helaas worden deze eilandjes in het Tjeukemeer niet aangegeven op de topografische inventarisatieatlas voor flora en fauna. Juist op deze eilandjes ontwikkelde zich een broedplaats van een kleine groep Zwartkopmeeuwen tussen duizenden Kokmeeuwen en enkele tientallen Visdieven. Deze ontwikkeling kan als springplank dienen voor het toenemen van de populatie in het binnenland van Friesland.

Tijdens inventarisaties en onderzoek aan Kokmeeuwen van 2000-'03 door de vogelwachters van de Vogelwacht Oosterzee (Jan de Vlas en anderen) is speciaal gelet op het voorkomen van Zwartkopmeeuwen in de kolonies. De nesten van de vogels zitten allemaal op de strekdammen die om de

eilandjes liggen. Aan de zuidwestkant van de Tsjukepolle bevindt zich een lange strekdam. Bij de Margjepolle liggen twee strekdammen. Eén op de noordzijde en één op de zuidwestzijde.

In 2003 konden alle drie de kolonies worden bezocht en zo hebben we een totaalbeeld gekregen van de omvang van de kolonie Zwartkopmeeuwen tijdens het ringen van kokmeeuwjongen.

Tsjukepolle

Daar de jongen en nesten van de Kokmeeuwen voornamelijk op de strekdammen liggen konden we heel veel nesten controleren. Tijdens de aankomst bij de kolonies werd er met de kijker goed gekeken naar de

aanwezigheid van Zwartkopmeeuwen. Zo ontdekten we al direct een paar volwassen vogels waarvan één met lichtgroene kleuring en een aluminium ring om de poot die bij een nest op een dikke steen stond. Helaas kon de letter- of cijfercombinatie niet worden afgelezen. Tijdens het ringen van Kokmeeuwen konden we op de Tsjukepolle twee nesten van de Zwartkopmeeuw vinden door met de kijker de aanwezigheid vast te stellen. Eén nest met twee jongen en één nest met drie eieren werden zo gevonden. Ook de beide nestjongen van de Zwartkopmeeuw in het nest werden geringd.

Margjepolle

Op 10 juni 2001 ontdekte ik met de kijker vanaf de boot een volwassen Zwartkopmeeuw met een jong. In 2002 bezocht ik de Margjepolle samen met kokmeeuwenringer Eelke Haagsma uit Bolsward. Tijdens het ringen van de daar aanwezige Kokmeeuwen ontdekten we één jong van een Zwartkopmeeuw. Deze bevond zich precies op dezelfde plek waar in 2001 een paar met één jong aanwezig was. Dit zou kunnen betekenen dat de oude vogels op exact dezelfde nestlocatie terugkeren. Helaas bezochten we de andere eilandjes in 2002 niet. Op 7 juni 2003 waren de verwachtingen hoog gespannen. Bij Margjepolle aangekomen zijn we langzaam langs de strekdam

van de noordelijke zijde gevaren. Op de zuidelijke strekdammen ontdekten we opnieuw een kleurring bij een Zwartkopmeeuw (lichtgroene ring) die bij een nest met jongen stond. Even later werd ook nog een tweede paar zonder ringen ontdekt bij een nest met eieren. Na de jonge Kokmeeuwen en de twee nestjongen van de Zwartkopmeeuw van een ring te hebben voorzien, voeren we terug richting Echtenerbrug.

Oud Kerkhof

Op 7 juni 2003 voeren we langs de strekdam en ontdekten twee paren van de Zwartkopmeeuw met de kijker. Wij zijn eerst om de strekdam gevaren en hebben op de aanwezigheid van Zwartkopmeeuwen en Visdieven gelet. Er werden drie paar Zwartkopmeeuwen ontdekt. Van twee paar werden in totaal drie jongen geringd. Een derde paar had nog een nest met eieren op de punt van de strekdam.

Ervaringen bij het ringen

Tijdens het ringen van de nestjongen van Kokmeeuwen vielen de jonge Zwartkopmeeuwen direct op. Wij ontdekten dat dit vaststellen van de nestjongen vrij eenvoudig was, hoewel we natuurlijk het voordeel hadden dat we de locatie van de nesten met jongen en eieren vooraf hebben kunnen vaststellen door observatie. De nestjongen

De Tsjukepolle.

Foto: Jan de Jong.

Zwartkopmeeuwenjongen
op Oud Kerkhof.
Foto: Jan de Jong.

zien er nogal opvallend uit en met weinig kennis van zaken kan men de verschillen met andere soorten duidelijk herkennen. Zeer opvallend is de pootkleur van de jonge Zwartkopmeeuwen, die zijn namelijk dof-zwart in de eerste levensfase. Bij een jonge Kokmeeuw zijn deze veel lichter (bruiner) van kleur.

In het Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa (Cramp 1983) staat een donsjong van de Zwartkopmeeuw afgebeeld met een zeer lichte pootkleur. Ook in de Elseviers Broedvogelgids (Harrison 1977) worden de pootkleuren van nestjongen te licht gekleurd afgebeeld. De vlektekeningen zien er bij nestjongen veel donkerder uit, met name in de eerste zes dagen, dan in beide werken staat aangegeven.

Moeilijker is het vaststellen van zwartkopmeeuwlegsels. De kleuren van de eieren variëren en er werden regelmatig kokmeeuwlegsels aangetroffen die veel gelijkis vertonen met de legsels van de Zwartkopmeeuw. De grootte van de eieren bij de Kokmeeuw is ook sterk variabel, dit in tegenstelling tot wat er in de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (2002) wordt aangegeven. Hierin wordt gesproken over grotere eieren bij Zwartkopmeeuwen met lichte grondkleur en een typerend patroon van vlekken en lijntjes. De literatuur hierover is niet eenduidig, waardoor de determinatie er niet eenvoudiger op wordt.

Andere broedvogels op de eilandjes Op de eilandjes in het Tjeukemeer zijn de

laatste jaren ook andere vogelsoorten broedend aangetroffen. Zo noemde Jan de Vlas in zijn broedvogelinventarisaties behalve de Kokmeeuw ook nog: Visdief, Wilde Eend, Oeverzwaluw, Nijlgans en Meerkoet.

In 2002 ontdekten we op Margjepolle nog een paartje Waterhoentjes met enkele zeer kleine jongen. In 2003 is er op de Tsjukepolle in de bosjes ook een zingende Fitis aangetroffen. Als de vegetatie zich op de eilandjes zo blijft ontwikkelen zullen er stellig meer zangvogelsoorten tot broeden komen.

Discussie en conclusie

Voor Friesland is de ontwikkeling van een populatie Zwartkopmeeuwen op de eilandjes in het Tjeukemeer tussen de kokmeeuwkolonie iets wat de volle aandacht verdient van de verschillende overheden. De totale populatie Zwartkopmeeuwen in Friesland is nog gering (rond de tien paren). In andere delen van Nederland, met name in het Deltagebied in Zeeland, is de soort laatste jaren sterk toegenomen (Meiningier 2002). Het vrij sterk veranderende milieu in Friesland zorgt voor een herschikking van broedplekken onder de meeuwensoorten. De Kokmeeuw heeft veel terrein prijs moeten geven in het binnenland van Friesland, mogelijk voor een deel door een negatief effect door predatoren, doch mijns inziens is de invloed van de veranderingen in het landbouwareaal hier vooral debet aan. Met name de veranderde waterhuishouding (onder andere diepteontwatering) in relatie

Jonge Kokmeeuw en Zwartkopmeeuw.
Foto: Jan de Jong.

tot de bemestingsvormen zorgen ervoor dat de diversiteit van biomassa in de bovenste 10 cm van de bodem daalt. Hoe droger de bodem hoe dieper de wormen zitten. De zodebemesting door middel van mestinjectie zorgt op dat moment voor een sterke afname van voedsel, omdat vele organismen gedood worden door de ammoniak en niet of nauwelijks bereikbaar zijn voor de vogels. Ook andere soorten in de Friese veenweidegebieden hebben hier last van, met name Grutto, Kievit, Scholekster en Veldleeuw-erik.

Het is duidelijk waar te nemen dat de vele Kokmeeuwen op de eilandjes hun voedsel

vanuit de landerijen in de omgeving halen. Zelf heb ik meer malen de voedselvluchten van Kokmeeuwen tijdens mijn ringonderzoek (CES-project Nederlandse Ringcentrale) aan de noordoever van het Tjeukemeer bij Rohel op het terrein De Marswâl van Staatsbosbeheer kunnen waarnemen. Als belangrijkste voedsel worden door de Kokmeeuwen veel regenwormen aangevoerd bij de nestjongen, dit was op vele plekken in de kolonies (Margjepolle en Tsjukepolle) bij de nesten te zien. In sommige gevallen (bij Oud Kerkhof) werden zelfs Veldmuizen gevonden in de kolonie. We vermoeden echter dat deze door de jonge vogels niet

De haven van Echtenerbrug.
Foto: Jan de Jong.

geaccepteerd werden en als voedsel dienden voor de oude vogels en meegenomen zijn naar de kolonie.

Wat het voedsel is voor de Zwartkopmeeuwen in de kolonies op het Tjeukemeer is ons niet bekend. Volgens de literatuur (Glutz von Blotzheim & Bauer 1982) pakken de oude vogels ook wel jonge visdiefkuikens. Op alle drie genoemde eilandjes zijn de visdieflegfels aanwezig. Naast insecten, wormen en ook wel brood kunnen de Zwartkopmeeuwen zelfs schelpdieren en kersen eten. Vermoed wordt dat de Zwartkopmeeuw voor de jongen op het Tjeukemeer wormen, vis en insecten (kevers) gebruikt als voedsel. Dat recreatie en natuurbeheer samen kunnen gaan bewijzen de recreatieve voorzieningen die aangebracht zijn bij de eilandjes Tsjukepolle en Margjepolle. We zijn hier zeer verheugd over. De eilandjes raken in een snel tempo begroeid wat voor de Kokmeeuwen gunstige nestgelegenheden en plek voor hun jongen biedt. De nesten van de Zwartkopmeeuwen en Visdieven zitten op de strekdammen tussen de Kokmeeuwen in en kunnen bij regulatie van de Kokmeeuwen wel eens gevaar lopen, omdat de eieren van de Zwartkopmeeuw niet herkend worden door geringe grootteverschillen met kokmeeuueieren.

In Friesland is er vele jaren een beleid geweest bij natuurbeschermers om legfels van Kokmeeuwen te beperken door onder meer het rapen van de legfels (Braaksma 1977). Op de eilanden in het Tjeukemeer zijn tot op heden geen maatregelen genomen om de legfels van

Eelke en Jan zoekend op Tsjukepolle. Foto: Jan de Jong.

de Kokmeeuwen te beperken, zo deelde ons de Marrekrite mee. Van de recreanten waren er wel positieve reacties binnengekomen over de inrichting van de eilandjes en de aanwezigheid van de meeuwensoorten en slechts enkele klachten over met name de mestoverlast op de steigers en het luide gekrijs overdag van de oude vogels. De Flora- en faunawet vereist voor regulering van legfels van de Kokmeeuw dat er ontheffing bij de provincie wordt aangevraagd. Mede gelet op deze situatie zouden de Zwartkopmeeuwen gevaar kunnen gaan lopen als men in de toekomst toch gaat besluiten om tot regulering over te gaan en men niet op de hoogte is van de aanwezigheid van deze nieuwe broedvogelsoort voor Friesland. De eieren van de Kokmeeuw en de Zwartkopmeeuw zijn namelijk nauwelijks van elkaar te onderscheiden zonder degelijke kennis van zaken. Het zou de ontwikkeling van de Zwartkopmeeuw in Friesland niet ten goede komen.

■ J. de Jong, E.A. Borgerstraat 66, 8501 NG Joure, (0513) 41 47 88, e-mail: j.d.jong@wolmail.nl.

LITERATUUR:

Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001): Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2) GMB Uitgeverij/ KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Braaksma, S. (1977): Kokmeeuw. In: *Vogels in Friesland*, deel 2. Pag. 783-791. Uitgeverij De Tille, Leeuwarden.

Cramp, S. (Chief editor) (1983): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, Volume 3, Oxford.

Glutz von Blotzheim, U.N. & K.M. Bauer (1982): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 8/1. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.

Harrison, C. (1977): Elsevier Broedvogelgids. Elsevier Nederland B.V., Amsterdam/Brussel.

Meininger, P.L. (2002): Zwartkopmeeuw. *Larus melanocephalus*. In: **Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000**. Nederlandse Fauna 5. Pag. 230-231. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV. Uitgeverij & European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.

Versluys, M., D. Schut & J.N. Ynsen (2002): Schaarse vogels in Fryslân. Sovon Vogelonderzoek Nederland, district 2 (Fryslân), Akkrum & Fryske Feriening foar Fjildbiology, Heerenveen.

Vlas, J. de (z.j.): Meeuwentellingen Tjeukemeer 2000-2003. Vogelwacht Oosterzee.